

Zbirki na pot

Na začetku leta 2010 sem povedal vodji Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik mag. Martini Piko-Rustia, sodelavkama mag. Uši Sereinig, Milki Olip in odgovornim pri Krščanski kulturni zvezi, da bi rad začel pripravljati ponatis Scheiniggovih narodnih pesmi iz naše občine Žrelec – z Radiš, iz Medgorij, Podgrada in Podkrnosa. Hotel sem objaviti tudi koledniške pesmi, ki jih pojejo na Radišah ob novem letu, za tri kralje, godove in meseca maja. V načrtu sem imel tudi objavo nabožnih pesmi, ki jih je dr. Francetu Ciganu zapela Elizabeta Kordasch (1898–1984) pri p. d. Martincu v Habru pri Medgorjah. Poznala je veliko cerkvenih pesmi iz svoje mladosti. Sprejeli so moj predlog in zagotovili, da bodo strokovno in organizacijsko pomagali.

Pokojni Lajko Milisavljevič mi je večkrat govoril o Juriju Drobivniku (1828–1915), p. d. Martincu iz Habra, češ da je videl neke rokopise na Glasbenonarodopisnem inštitutu SAZU-ja. Tam res hranijo dva rokopisna zvezka s pesmimi, ki jih je Jurij Drobivnik leta 1909 zapel Oskarju Devu. Zapel mu je 72 nabožnih in 18 ljudskih posvetnih pesmi. Oskar Dev (1868–1932) je zapisal melodijo in besedilo. Po poklicu je bil sodnik v Škofji Loki. Zapisoval je še druge pesmi po Koroškem, predvsem v Rožu in na Zilji, ter jih tudi priredil za zборе. Nadalje sem v Zablatnikovi zapuščini našel *Pesmarico cerkevno*, ki jo je leta 1846 v Celovcu izdal Matija Majar-Ziljski. V njej je zapisanih nekaj pesmi, ki so jih peli tudi na Radišah. Kasneje jih je Karel Štrekelj sprejel v svojo obsežno zbirko *Slovenske narodne pesmi* (1895–1923). Poleg njih je Štrekelj objavil še nekaj pesmi, ki jih je zapisal Jakob Wang (1848–1904). Tako sem postal pozoren na profesorja Jakoba Wanga, zbiratelja ljudskih pesmi iz Podkrnosa. Vprašal sem na Glasbenonarodopisnem inštitutu SAZU-ja, ali hranijo tudi to zapuščino, in res sem tam dobil dva rokopisna zvezka Jakoba Wanga. Obe zbirki, Devovo in Wangovo, so skenirali in nam dali na razpolago. Tretji radiški rokopis smo dobili od dr. Pavla Zdovca, ki je vodji inštituta mag. Martini Piko-Rustia poslal kopijo *Narodnih cerkvenih pesmi* Marije Ogris, p. d. Tavarjeve (1824–1862) na Radišah. V zapuščini Franceta Cigana (1908–1971) sem našel še rokopisno zbirko cerkvenih pesmi iz leta 1893, ki jo Cigan omenja v raznih svojih objavah kot podkrnoško zbirko. Vsebuje 23 pesmi, ki jih je zapel prof. Jakob Wang, melodijo in besedilo pa je zapisal Čeh Jan Wiedermann. Takrat je Jakob Wang poučeval v Olomucu. Neverjetno, koliko zanimivega gradiva iz srede in konca 19. stoletja je iz našega kraja. To je bil še večji povod, da bi izdali to obsežno gradivo.

O tem, da se je na Radišah že vedno pelo, je pisal tudi radiški kronist Lambert Pisjak (1899–1962), p. d. Pridovnik iz Verovc na Radišah. V knjigi *Radiše včeraj*, ki jo je leta 1984 izdal

Slovenski informacijski center, so njegovi zapisi v celoti objavljeni. O modernizaciji cerkvenega petja na Radišah je zapisal: »Leta 1888 pa je prišel na Radiše župnik Vidovic. Za lepoto cerkve in službe božje vneti novi župnik je dal takoj odstraniti male stare orgle in nabavil nove in večje, primernejše potrebam novega časa. V tistem času pa je prišel na Radiše učitelj Trupi. Ni bil samo dober učitelj, temveč tudi, za tedanje čase izjemoma, dober kristjan, vnet pevec in organist. Prevezel je orglanje v cerkvi in je vadil mlajše pevce petje po notah. Tako se je tudi pri nas cerkveno petje moderniziralo.« (Radiše včeraj, str. 38). Učitelj Trupi je naučil orglanja mladega, 16-letnega fanta Jožefa Pistotnika (1873–1960), p. d. Mežnarja. Po podatkih v radiški farni kroniki je bil organist med letoma 1892 in 1907.

Tukaj je tudi zapisano, da se je konec februarja 1907 odpovedal službi organista in mežnarja. Za njim je bil do leta 1948 organist in cerkveni pevovodja Alojzij Thaler (1878–1948), p. d. Tonč na Radišah.

Leta 1904 je bil Alojzij Thaler tudi med pobudniki ustanovitve Slovenskega katoliškega izobraževalnega društva in pred prvo svetovno vojno tudi odbornik društva.¹ Že pred ustanovitvijo društva je leta 1903 ustanovil moški zbor in tamburaški ansambel ter oba tudi vodil. Njunih začetkov se spominja »Radišan« (Jože Thaler, 1879–1923, p. d. Braz, op.) v pismu bralcev takole: »Ker je list 'Naš tednik-Kronika' večkrat pisal o zgodovini Radiš, se oglašam še jaz, da opišem, kako smo pri nas ustanovili pevsko društvo. Jaz in Tonč (Alojzij Thaler) sva leta 1885 morala v šolo, ker sva dosegla šoloobvezno dobo. Naš učitelj je bil tedaj gosp. Hölzl. On se je domislil, da bi naj v šoli peli. Pa iz tega ni bilo nič, ker niso vsi otroci imeli posluha za petje. Jaz in Tonč pa sva imela veliko veselja s petjem. Takrat je živel pri nas nek mož, ki se je razumel na glasbo in imel celo godbo. Hodila sva k njemu in on je naju učil petja. Prva pesem, ki sva se jo pri njem naučila, je bila 'Barčica po morju plava'. Nato naju je še navadil 'Tam za goro zvezda sveti', in celo vrsto navadnih pesmi. Ko sva dovršila šolo, se je Tonč šel učiti orglanja (op.: pri učitelju Valentinu Mörtlu v Podkrnosu). Ko se je izučil, je sklical več fantov in ustanovili smo pevsko društvo. Leta 1904 smo že imeli tamburaško skupino in gojili smo pravo mašno petje. Velik tamburaški koncert smo priredili na Krčanjah

¹ Po podatkih v radiški farni kroniki je bilo društvo ustanovljeno 14. 8. 1904. Časopis Mir poroča 8. 9. 1904, da so pri prvi odborovi seji 16. 8. 1904 za prvega predsednika izvolili Jožefa Sušnika (p. d. Metaver v Spodnjih Rutah), za podpredsednika župnika Vaclava Čeha, za tajnika Andr. Oblaka (p. d. Obvakov v Kozju) in Šim. Ogriza (p. d. Kopajnikov v Tucah), za blagajnika Alojzija Thalerja (p. d. Tončev), za njegovega namestnika Jožefa Pistotnika (p. d. Mežnar na Radišah; tukaj je bila gostilna, kjer je bil ustanovni občni zbor). Za knjižničarja je bil izvoljen Blaže Rutnik (p. d. Rožmanov), za pregledovalca računov pa sta bila izvoljena Fric Koban (p. d. Petek v Kozju) in Valentin Lakner (p. d. Hrastnikov na Radišah). Jožef Sušnik je društvu predsedoval do 9. 9. 1906, ko je bil za predsednika izvoljen Alojzij Thaler. (Mir, 22. 9. 1906)

leta 1906 pri novi maši č. g. Hafnerja. Večkrat so nas tudi povabili igrati v Narodni dom v Velikovcu.« (Naš tednik – Kronika, 4. 9. 1957, citirano po Radiše včeraj, str. 88)

V Koroškem koledarju beremo o Alojziju Thalerju, da je bil »iskren rodoljub, požrtvovalen, nadarjen pevec in muzikant.« (Koroški koledar 1959, str. 67)

Najprej je v cerkvi prepeval samo moški zbor, po letu 1920 pa je Alojzij Thaler ustanovil tudi mešani cerkveni in mešani posvetni zbor. Najbolj aktivni so bili v 30. letih 20. stoletja do izbruha druge svetovne vojne. Alojzij Thaler je imel na skrbi razne pevske nastope. Ob teh priložnostih so peli tudi razne kuplete (šaljive, satirične pesmi). Šiman Wrulich je npr. pel za tisti čas znane pesmi *Dimnikar*, *Smolar* in *Župan*, moja mama Marija Tolmaier, roj. Thaler, pa kuplet *Kavarica*. Na pobudo Rada Wuteja, ki je vodil ansambel Bisernica v Celovcu, je bila v tem času na novo ustanovljena tamburaška skupina. Vodstvo radiških tamburašev je prevzel član Bisernice Rupert Wrulich (1919–2005), p. d. Culehnar iz Zgornjih Rut.

Istočasno s tamburaškim ansamblom je še ustanovil fantovski zbor. Imeli so veliko skupnih nastopov, o katerih poroča do leta 1937 tednik Koroški Slovenec. Na pobudo Alojzija Thalerja je prevzel vodstvo posvetnega moškega zbora Šiman Wrulich. Nastopali so doma in po Koroškem. Zelo odmeven je bil nastop v mali filharmonični dvorani v Ljubljani leta 1936 skupaj s pevci iz Sel, ki sta jih vodila Šimej Olip in Šiman Wrulich. Posnel jih je celo ljubljanski radio.

Prepoved slovenske besede v cerkvi med drugo svetovno vojno je organista in pevovodjo Alojzija Thalerja močno prizadela. Imel je zamisel, da je njegova hči Nanci Thaler prevedla slovenske pesmi v nemščino. Ker domačinke niso hotele peti nemško, so pevke prihajale iz Spodnjih Rut in celo iz Medgorij. O tem je povedala Lizi Lampichler: »Včasih mu je le uspelo, da so se na koru spet zbrale domače pevke in smo pri mašah peli slovensko. A na ukaz nemškega duhovnika² smo morali vedno spet prenehati.« Tudi po vojni je še skušal preprečevati slovensko petje v cerkvi. Pri šmarniški pobožnosti je npr. začel vpiti: »Aufhören, aufhören, aufhören!« in je celo neko pevko močno sunil. Po smrti Alojzija Thalerja leta 1948 je prevzel vodstvo mešanega in moškega cerkvenega in prosvetnega zbora Šiman Wrulich. Ker ni bilo stalnega organista, so prihajali organisti od drugod, med njimi so bili učitelj na Radišah Franc Mairitsch, Maks Nachtigal iz Celovca, Franc Babič iz Krive Vrbe in Rupert Wrulich iz Celovca. V začetku 50. let je začel orglati sin Šimana Wrulicha, Šimej, konec 50.

² V seznamu radiških župnikov piše, da je bil na Radišah duhovnik med letoma 1942 in 1945 p. Clemens Hartweg.

let pa je prevzel orglanje sin Stanko. Leta 1979 je Stanko Wrulich po očetu prevzel tudi zborovodstvo vseh radiških zborov. Vodil jih je do leta 1993. Sedaj vodi zборе Nužej Lampichler in občasno njegova hčerka mag. Sandra Lampichler, na orglah pa igra Marko Tolmaier. Pod vodstvom Nužeja Lampichlerja prepeva sedaj tudi moška pevska skupina Radiški fantje, ki jo je ustanovil in vodil Tomaž Ogris leta 1973.

Kaj pa naša ljudska pesem na Radišah in v okolici Radiš danes? To sem več let razmišljal, ko sem pregledoval na začetku omenjeno gradivo in ko smo pri Krščanski kulturni zvezi izdajali zbirke *Vsaka vas ima svoj glas*. V njih so zbrane pesmi, ki jih je zbral in posnel dr. France Cigan, uredil in za tisk pripravil pa jih je glasbeni etnolog dr. Engelbert Logar. Razen nekaj starih duhovnih pesmi, ki jih je zapela Elizabeta Kordasch Francetu Ciganu, nisem zasledil pesmi z Radiš in iz okolice Radiš. Začel sem spraševati predvsem starejše pevke in pevce, ali se še spomnijo starih ljudskih pesmi. In glej čudo – srečal sem lepo število ljudi, ki so znali besedila pesmi na pamet in so bili tudi pripravljene, da jih zapojejo. Bil sem presenečen, kamorkoli sem prišel, so me sprejeli z veseljem. Terensko delo sem začel v Podgradu, nadaljeval v radiških vaseh in Medgorjah, in celo v Železno Kaplo me je zanesla pot. Posamezne pevke in pevce predstavljam pri pesmih, ki so mi jih zapeli. Vse pevke in pevce sem posnel, mnogi so napisali tudi besedila. Nekateri so jih imeli celo zapisana v rokopisnih zbirkah svojih staršev. V družinah, kjer pojejo tri generacije, pojejo pesmi tudi po teh besedilih. Posebej omenjam, da nisem poznal skoraj polovice pesmi, ki so mi jih zapeli. Besedila nekaterih drugih pesmi sem sicer poznal, a zapeli so jih z drugačno melodijo, kakor mi je bila znana. Ob petju so se nekatere pevke spomnile raznih besedil in verzov, tudi te objavljam v tej zbirki. Fantje, ki pojejo v zboru, so prav tako zapeli nekaj pesmi – zapeli so jih s takim navdušenjem, da mi to daje upanje, da se bo na Radišah ohranila ljudska pesem.

Nužej Tolmaier